

Оригинални научни рад

UDK: 904:355.1(37)

DOI: <https://doi.org/10.7251/FLZB2501089S>

Регрутација римских војника у Теодосијевом кодексу

Жељка Шајин◆

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет,
Одсјек за историју.

АПСТРАКТ: У овом раду истражује се регрутација римских војника у вријеме Позног царства на основу тринаестог поглавља (*De tironibus*)¹ седме књиге Теодосијевог кодекса. Главни нагласак стављен је на седам царских декрета, које су прогласили цареви Констанције II, Валентинијан I, Валенс и Грацијан у периоду између 353. г.н.е. и 375. г.н.е. Главни проблем римске војске Позног царства био је недостатак људства и све чешће злоупотребе приликом регрутације. Цар Валентинијан I настојао је да сузбије појаву добровољне ампутиције прстију у циљу избјегавања војне службе, док је Валенс на

◆ zeljka.sajin@ff.unibl.org

1 Све одредбе тринаестог поглавља Седме књиге Теодосијевог кодекса наводе се у оригиналу према: Theodor Mommsen, Paul Martin Meyer (eds.), *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, 2 vols (Berlin, 1954). Превод одредаба закона на српски језик у основном тексту даје се по први пут у овом раду.

Истоку био приморан да спроведе војну реформу у циљу повећања броја регрута.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: римска војска, регрутација, *capitatio-iugatio*, регрути, Теодосијев кодекс.

Увод

Процедуре које су регулисале процес регрутовања римских војника у доба принципата подразумијевале су добровољно ступање у војну службу и класичну регрутацију.² За вријеме династије Севера имамо свједочење правника Арија Менандра о томе да се римска војска у његово вријеме, углавном, састојала од добровољаца.³ Хришћански писци тог времена потврђују ову изјаву у својим списима. Када осуђују хришћане који су постали римски војници они никада не помињу могућност да је неко од њих био регрутован против своје воље.⁴ Регрутација римских војника током већег дијела четвртог вијека н.е., како показују документи са простора Египта, и другдје, обухватала је двије категорије римских грађана, синове војника и регруте цивилног поријекла које су давале локалне заједнице.⁵ Синови војника дали су далеко највећи број добровољаца који су се придружили римској војсци у вријеме династије Антонина. Крајем другог и почетком трећег вијека н.е. број римских војника рођених *castris* могао је достићи и до педесет процената снаге војних јединица.⁶ Метод који се користио за регрутацију најбоље је описан у бесједи Елија Аристида О Риму⁷. Од сваког града римска држава тражила је

2 Peter Brunt, „Conscription and Volunteering in the Roman Imperial Army“, у: *Acta Classica Israelica* 1 (1974): 90–115.

3 *Dig.* XLIX, 16, 4,10.

4 Constantine Zuckerman, „Two reforms of the 370’s: recruiting soldiers and senators in the divided Empire“, *Revue des études byzantines* 56 (1998): 91–95.

5 *Ibid.* 91.

6 *Ibid.* 92.

7 Aelius Aristides, *The Roman oration* 76, у: James Oliver, *The Ruling Power. A study of the Ro-*

само онај број регрута који им не би причинио непријатности, и који не би био довољан да та локална заједница досегне пуну квоту сопствене војске. Стога су сви градови, каже Елије, били веома задовољни слањем ових људи у римску војску да буду њихови представници. Диоклецијанов правник Аркадије Харисије наводи, уз остале обавезе декуриона, *munera personae* тј. обавезу да декуриони прате младе регруте до мјеста у коме ће вршити војну службу (*productio tironum*)⁸. Натпис из трећег вијека н.е. из једног села у Лидији слави новчани прилог новоименованог магистрата који је помогао да се плате трошкови везани за регруте.⁹ Овдје први пут сазнајемо да је подизање војске укључивало трошкове за локалну заједницу. У четвртог вијеку н.е. документи у вези са регрутацијом римских војника постају бројнији и богатији подацима. Најважнији правни спис јесте, свакако, седма књига Теодосијевог кодекса посвећена војним питањима (*De re militari*).

Регрутација римских војника у царским декретима позног царства (353.г.н.е. – 375.г.н.е.)

Римским регрутима и регрутацији посвећено је тринаесто поглавље седме књиге Теодосијевог кодекса под насловом *De tironibus* (О регрутима) које се састоји од двадесет и два царска декрета проглашена у периоду између 353. г.н.е. и 428. г.н.е. Најстарији декрет објавио је цар Констанције II 353. г.н.е, а посљедњи декрет овог поглавља прогласио је цар Теодосије II 428. г.н.е.¹⁰ Најзначајнији сегмент тринаестог поглавља седме књиге Теодосије-

man Empire in the second century after Christ through the Roman oration of Aelius Aristides, The American Philosophical society, (Philadelphia, 1953): 903.

8 *Dig. L. 4, 18.*

9 Michael Rostovtseff, „SYNTELEIA TIRONON“, у: *JRS* 8 (1918):26–33. Уп. Stephen Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*, I, (Oxford, 1993): 228–229.

10 Највећи број декрета који су регулисали питања регрутације римских војника у тринаестом поглављу седме књиге Теодосијевог кодекса прогласио је Флавије Стилихон, регент цара Хонорија. Он је прогласио укупно седам царских декрета у периоду између 397. г.н.е. и 407.г.н.е. Стилихонови декрети се, у највећој мјери, наслањају на раније царске уредбе.

вог кодекса јесу декрети цара Валенса.¹¹ Цареви Валентинијан I и Валенс прогласили су по три царска декрета посвећена регрутацији у периоду између 367. г.н.е. и 375. г.н.е. Валенсови декрети омогућавају да се упознамо са свим аспектима војне реформе у домену регрутације која је спроведена за вријеме његове владавине. Теме које су заступљене у царским декретима тринаестог поглавља јесу злоупотребе приликом регрутације, бјекство декуриона у редове римске војске, бјекства регрута уз помоћ добровољне ампутације дијелова тијела, стандардне мјере и годишта регрута, пореске олакшице за регруте добровољце и одређивање правила за сакупљање замјенског новца за регруте.

Први царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса прогласио је цар Констанције II дан уочи јулских нона у вријеме његовог шестог конзулата и конзулата цезара Констанција Гала¹² (6. јула 353. г.н.е.). Мјесто издавања није наведено. Декрет је упућен префектима преторија.

Текст закона гласи:

IMP. CONSTANTIUS A. AD P(RAE)FECTOS P(RAETOR)O. POST ALIA

Quotiens iuniores exhibendi sunt, non ante probentur, nisi praesentibus decurionibus origo eorum quaeratur, ita tamen, ut decurionibus haec fiducia denegetur, ne forte quis fugiens militiam addito nomine decurionis e militia abscedat: de auxiliariis sane cuneis minime ducibus licentia concedatur, nisi prius certus redditus iudex rescribat, utrum minime decurio sit: ita ut ab anno decimo et nono ad militiam eligantur.

Вид. *Cod. Theod.* VII, 13, 12–18.

11 *Cod. Theod.* VII, 13, 2, 6, 7.

12 Констанције II прогласио је Констанција Гала за цезара 15. марта 351. године н.е. у Сирмијуму. Констанције Гал дужност цезара обављао је све до краја 354. г.н.е. када је погубљен. На његово мјесто дошао је Јулијан, каснији владар Јулијан Апостата. О животу и краткотрајној владавини Констанција Гала вид. Dietmar Kienast, Werner Eck, Matthäus Heil, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2017, 300–303. Уп. Peter Crawford, *Constantius II. Usurpers, Eunuchs and the Antichrist* (Pen & Sword Books Barnsley, 2016): 88–95; 98–99.

DAT. PRIDIE NON. IUL. CONSTANTIO A. VI
ET C. CONSS.¹³

ИМПЕРАТОР КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ПРЕФЕКТИМА ПРЕТОРИЈА. НАКОН ДРУГИХ ПИТАЊА.

Када год регрути треба да буду представљени за војну службу, они неће добити одобрење све док се у присуству декуриона не испита њихово поријекло. Међутим, пуно повјерење биће ускраћено декурионима да не би неко ко избјегава војску побјегао од службе обављајући дужности декуриона. Заповједници аугзилијарних јединица неће добити допуштење да примају регруте све док прво судију не обавјесте и добију одговор о томе да ли је регрут декурион. Регрути ће се бирати за војну службу од њихове деветнаесте године.

ПРОГЛАШЕНО ДАН УОЧИ ЈУЛСКИХ НОНА У ГОДИНИ ШЕСТОГ КОНЗУЛАТА КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА И КОНЗУЛАТА ЦЕЗАРА.

Све учесталија бјекства декуриона, припадника локалних градских вијећа¹⁴, у редове римске војске у жељи да избјегну обавезне муниципалне дужности довели су до доношења бројних царских декрета. У овом случају, била

13 *Cod. Theod.* VII, 13, 1.

14 О декурионима вид. Otto Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte* I (Lepizig, 1885): 576–616, 894–903. О муниципалном статусу градова и њиховом уређењу уопште вид. F. F. Abbott, A. C. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, (Princeton University Press, 1926); Michael Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire* (London, 1926): 369; W. T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great* (London, 1879): 244; J. M. Carrié, „Developments in provincial and local administration”, у: *Cambridge Ancient History* XII (Cambridge, 2005): 269–312; A. Chastagnol, *L'évolution politique, sociale et économique du monde romain de Dioclétien à Julien. La mise en place du régime du Bas-Empire (284-363)*, (Paris, 1982); L. A. Curchin, „The end of local magistrates in the Roman Empire”, *Gerión*, vol. 32 (2014): 271–287.

је ријеч о појединцима који су тек требали да буду уписани у декурионе и преузму обавезну државну службу. Како се број декуриона који су се регрутацијом покушавали спасити декурионског статуса повећавао, цар Констанције II одредио је да се поријекло регрута испитује у присуству декуриона. У исто вријеме, многи римски војници су бјежећи од војске ступали у редове декуриона те се овим декретом савјетује опрезност када су у питању свједочења самих декуриона. У случају регрута за аугзилијарне јединице потврда о томе да ли је неко декурион морала је доћи од судије. Разлог за овакву одлуку могао је бити тај што су дужности у коњичким јединицама биле лакше и популарније од оних у римским легијама. Декрет на самом крају прописује да се регрути бирају за војну службу од њихове деветнаесте године. Уобичајена пракса одређивала је да се римски младићи регрутују од њихове 18 године.¹⁵ Постоји могућност да је старосна граница подигнута како би се избјегло регрутовање малољетника. Практика бјежања декуриона у римску војску постојала је и раније што потврђује декрет цара Константина Великог проглашен у Антиохији 11. јула 325. г.н.е. и упућен Максиминоу, викару Оријента.¹⁶ Декрет је одређивао да се врате у своје заједнице и локална вијећа сви они који су захваљујући привилегијама били додијељени легијама или кохортама, а сакрили су свој декурионски статус. У истом духу била је царска уредба царева Констанција II и Констанса проглашена 346. г.н.е. која је била

15 Уп. *Cod. Theod.* XII, 1, 58.2: “*Sed et qui nexum curialem nascendi opportunitate vitaverit, nisi cum duodeviginti annos expleverit militiam exerceat, per quam parentibus eius immunitas quaesita est, securus esse non poterit propter sortem originis. Dat. iii id. mai. Hadrianopoli divo Ioviano et Varroniano cons.*”

16 *Cod. Theod.* XII, 1, 10: “*Idem A. ad Maximum. Quoniam diversis praestitimus, ut legionibus vel cohortibus deputentur vel militiae restituantur, quisquis huiusmodi beneficium proferat, requiratur, utrum ex genere decurionum sit vel ante nominatus ad curiam, ut, si quid tale probetur, curiae suae et civitati reddatur. Quam formam circa omnes, qui iam dudum probati in militaribus officiis agunt vel restituti militiae sacramento muniuntur vel postea per suffragia probabuntur, observari conveniet. Proposita v id iul. Antiochiae Paulino et Iuliano cons.*” Превод декрета и коментар вид. Жељка Шајин, Гордан Маричић, Положај и статус декуриона у време Позног царства, у: К. Марицки Гађански (ур.), Зборник радова са 13. међународног научног скупа: Антика и савремени свет: Епистемиолошки значај древних знања античких аутора и у познијој традицији, Друштво за античке студије Србије, (Београд, 2021): 318 .

упућена префекту преторија Анатолију.¹⁷ Законска одредба је налагала да се одбјегли декуриони који су уточиште пронашли у одредима царске гарде врате у матична локална вијећа. Они декуриони који су приступили војним јединицама у провинцијама, уколико њихова служба није била дужа од пет година или нису учествовали у биткама, морали су, такође, да се врате свом статусу декуриона. Пракса бјежања декуриона у римске војне јединице упркос бројним забранама, између осталог, остала је главна карактеристика позног Царства.

Други царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса прогласили су цареви Валентинијан I и Валенс дан уочи фебруарских календи у Марцијанополису у години њиховог првог конзулата (31. јануара 370. г.н.е.). Иако се као доносиоци декрета наводе цареви Валентинијан I и Валенс, у складу са принципом колегијалности¹⁸, мјесто издавања декрета показује да је доносилац декрета био цар Валенс.¹⁹ Декрет је упућен Фортунатијану.

Текст закона гласи:

IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD FORTUNATIANUM.

Domum nostram ad exhibenda tironum corpora per eas provincias, a quibus corpora flagitantur, nolimus perurgueri: ceterum sinimus

17 *Cod. Theod.* XII, 1, 38: „*Quoniam nonnulli curiis derelictis domesticorum seu protectorum se consortio copularunt, scholari etiam quidam nomen dederunt militiae aut palatinis sunt officiis adgregati, cunctos iubemus omni frustratione submota ad curias revocari. Ne tamen diuturnitatis ratio videatur esse neglecta, quicumque sub armis militiae munus comitatense subierunt, si necdum quinque stipendia compleverunt nec pro publica defensione proeliis adfuerunt, reddantur. Qui vero palatini nominis praeferunt dignitatem, si curialem trahunt originem, infra tot annos militiae nudati praesidiis oppidaneis restituantur obsequiis. De qua re magistrum equitum ac peditum et virum clarissimum comitem domesticorum, nec non etiam sacrarum largitionum comitem et magistrum officiorum et castrensem, sub quibus cuncti esse noscuntur, credidimus commonendos, ut tua insistente prudentia et scribente de nominibus singulorum unusquisque propriae conditioni reddatur.*“

18 Натписи, такође, пружају добар примјер царске одлучности да се у свакој прилици презентују колегијалност и јединство у држави. Вид. *ILS* 620, 646, 649. Уп. Euseb. *Hist. Eccl.* VIII 17. 3–5.

19 О владавини царева Валентинијана и Валенса вид. *Amm. Marc.* XXVI–XXXI.

*conveniri, in quibus pretia postulantur, ita ut ex certa praebitione re-
dituum vicem concessionis istius repensemus.*

DAT. PRID. KAL. FEB. MARCIANOPOLI
VALENTINIANO ET VALENTE AA. CONSS.²⁰

ИМПЕРАТОРИ ВАЛЕНТИНИЈАН И ВАЛЕНС АВГУСТИ ФОРТУНАТИЈАНУ

Имања Нашег дома ослобођена су од узимања регрута, у свим оним провинцијама гдје се врши регрутација. Али, допуштамо да се од наших имања узима замјенски новац за регруте у провинцијама у којима се то захтјева. Ми ћемо отуда надокнадити горе наведени уступак фиксном наплатом прихода.

ПРОГЛАШЕНО ДАН УОЧИ ФЕБРУАРСКИХ
КАЛЕНДИ У МАРЦИЈАНОПОЛИСУ
У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА АВГУСТА
ВАЛЕНТИНИЈАНА И ВАЛЕНСА.

Декрет је прогласио цар Валенс у Марцијанополису у Доњој Мезији, привременој престоници царства у вријеме готских ратова од 366. г.н.е. до 370. г.н.е.²¹ Царски декрет упућен је Фортунатијану²² царском званичнику на челу администрације која је управљала приватним царским доме-

20 *Cod. Theod.* VII, 13, 2.

21 Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire: A new history of Rome and the Barbarians* (Oxford, 2006): 67–128.

22 Цареви Валентинијан, Валенс и Грацијан упутили су Фортунатијану 369. г. н.е. декрет, проглашен у Антиохији, у коме је наведена његова пуна титула (*comes rerum privatarum*). Вид. *Cod. Theod.* X, 19,5: " *Imp. Val(entini)anus Valens et Gr(ati)anus aaa. Fortunatiano com(iti) r(erum) p(ri)vararum*). *Nullam partem Romani orbis credidimus relinquendam, ex qua non metallarii, qui incolunt latebras, producantur, et quos domus nostrae secreta retinent. Et in comprehendendis eis investigatores eorum rectores congruis auxiliis prosequantur. Dat. Prid. Kal. Mai. Antiochiae Valentiano n. b. p. et Victore cons.*" За превод и коментар декрета вид. Жељка Шајин, „Римска рудничка легислатива Позног царства”, *Старинар* 65 (Београд, 2015): 93.

нима (*comes rerum privatarum*).²³ Имања о којима говори цар Валенс (*domus nostra*) у декрету била су приватна царска имања на територији источних провинција. Декретом се забрањивала регрутација младића (*corpora*) на царским имањима, највјероватније, због недостатка радне снаге, а у исто вријеме допуштало се узимање замјенског новца за регруте (*pretia*) у оним провинцијама гдје се она упражњавала.²⁴ Према Амијану Марцелину, узимање замјенског новца (*adaeratio*) умјесто регрута био је изум цара Валенса.²⁵ Овако сакупљен новац требао је да покрива трошкове регрутације и опремања регрута. Декрет цара Валенса показује да је дошло до подјеле провинција на оне у којима се вршила регрутација и оне у којима се сакупљао замјенски новац за регруте (*adaeratio*).²⁶ Међутим, наплата замјенског златног новца (*solidus*) за регруте у наредном периоду имаће за посљедицу све већу корупцију и узимање мита. Становници провинција често су били застрашени и приморани да званичницима плаћају превисоке компензацијске цијене. Десет година касније цареви Грацијан и Теодосије I биће приморани да реагују на овакве злоупотребе. Неотерију, префекту преторија, упутили су царски декрет 26. априла 380. г. н.е. Овим декретом добио је овлашћење да на пословима регрутације ангажује само оне који су били имуни на корупцију и подмићивање. Сви они који су се понашали неприкладно и тражили превисоке новчане компензације за регруте, укључујући локалне судије и становнике провинције, требали су да

23 У приватне царске домене спадала је и конфискована имовина појединаца који су били правоснажно осуђени за најтеже преступе (Cf. Suet. *Tib.* 49, 2; Tac. *Ann.* 6, 9.), имовина без наследника као и заплењена имовина по разном основу. О особљу и дужностима двије највеће финансијске канцеларије царске администрације вид. Paul Barnwell, *Emperor, Prefects and Kings: The Roman West, 395–565*, (The University of Carolina Press, 1992): 28–38.

24 *Cod. Theod.* VII, 13, 13.

25 *Amm. Marc.* XXXI, 4, 4.

26 Недуго након доношења овог декрета, и склапања мировног уговора са Готима, цар Валенс је отпочео припреме за рат са Перзијом. У наредним годинама примјетан је напор да се за овај рат регрутује све више регрута. Сама кампања изискивала је и велика финансијска средства па је примјетно и сакупљање замјенског златног новца за 370. г. н.е. и двије године уназад. Вид. P. Oxy. XLVIII 3424.

буду најоштрије кажњени.²⁷ Трећи и четврти царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса објавили су Валентинијан I и Валенс истог дана тј. пет дана прије мајских календи у години конзулата Лупицина и Јовина (27. априла 367. г.н.е.). Оба декрета упућена су Магнусу, викару града Рима. Стварни аутор оба декрета био је цар Валентинијан I, судећи по примаоцу царске уредбе.

Текст закона гласи:

IDEM AA. AD MAGNUM VIC(ARI)UM URBIS ROM(AE).

In quinque pedibus et septem uncis usualibus delectus habeatur.

DAT. V KAL. MAI. LUPICINO ET IOVINO
CONSS.²⁸

ОД ИСТИХ АВГУСТА МАГНУСУ ВИКАРУ ГРАДА РИМА

По обичају регрутоваће се мушкарци виши од пет стопа и седам инча (i.e. 1,65м)

ПРОГЛАШЕНО ПЕТ ДАНА ПРИЈЕ МАЈСКИХ
КАЛЕНДИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА
ЛУПИЦИНА И ЈОВИНА.

IDEM AA. AD MAGNUM VIC(ARI)UM URB(IS) ROM(AE).

27 *Cod. Theod.* VII, 13, 9: " *Idem aaa. Neoterio praefecto praetorio. Ex opportunis regionibus supplementa numeris mansuetudo nostra decrevit agitari: in id delectos quosque viros atque ab omni suspicione pravitatis alienos iussimus destinari. In his, si male se gesserint, corrigendis non mediocrem fore denuntiamus severa animadversione sententiam, cum iudices supplicium existimationis extremum et ultio inexpiabilis exceptura videatur, ne his quidem provincialibus temperatura, quos in officium ministeriumque praedarum vel capiendi ubertas vel formido simulata deduxerit. P(ro)p(osita) VI kal. mai. Antiochia Gratiano V et Theodosio I aa. cons.*"

28 *Ibid.* VII, 13, 3.

Eos, qui amputatione digitorum castra fugiunt, secundum divi Constantini decretum tua sinceritas non sinat manus deformatione defendi, si quidem possint in quacumque rei publicae parte prodesse qui se sponte truncaverunt.

DAT. V KAL. MAI. LUPICINO ET IOVINO
CONSS.²⁹

ОД ИСТИХ АВГУСТА МАГНУСУ ВИКАРУ ГРАДА РИМА

Твоја Искреност, у складу са декретом светог Константина, не смије да допусти да се бране деформацијом руке они који ампултацијом прстију бјеже из војних логора, ако, заиста они који су се својевољно обогатили могу да буду од користи у било којем дијелу земље.

ПРОГЛАШЕНО ПЕТ ДАНА ПРИЈЕ МАЈСКИХ
КАЛЕНДИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА
ЛУПИЦИНА И ЈОВИНА

Општа депопулација и недостатак људства у вријеме Позног царства довели су до непоштовања римских норми приликом регрутације (статус, поријекло, годиште и висина регрута). Трећи царски декрет који је прогласио цар Валентинијан I у априлу 367. г.н.е. настојао је да сузбије праксу по којој су регрутовани младићи нижи од прописане римске норме (*quinque pedibus et septem uncis*) тј. нижи од пет стопа и седам инча (1,65м). Валентинијан I је и даље инсистирао на очувању војних стандарда за регруте, упркос недостатку људства. Постоји могућност да прениски регрути нису могли да буду од користи за римску војску имајући у виду њене стандардне формације. Доношење декрета, ипак, је указивало на чињеницу да су се у временима кризе и спољних инва-

зија редовно регрутовали они који нису одговарали уобичајеним војним стандардима.

Четврта одредба тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса упућена је Магнусу, викару града Рима, и говори о одлуци која је датирала још из времена цара Константина Великог.³⁰ Декрет цара Константина Великог проглашен је четрнаест дана прије мартовских календи у Сирмијуму за вријеме његовог трећег конзулата (16. фебруар 313. г.н.е.) и упућен је Октавијану управнику (*corrector*)³¹ Луканије и Брутија. Званично је за-примљен шест година касније у Регију, седам дана прије априлских ида за вријеме петог конзулата Константина августа и конзулата Лицинија (7. Април 319. г.н.е.) Константинова уредба односила се на синове ветерана који су добровољно осакатили своје тијело како би избјегли војну службу (*ut cum dispendio corporis militiae velint necessitatem evader*). Наређено им је да преузму на себе обавезне јавне службе и дужности декуриона уколико би се процијенило да су неприкладни за војну службу јер су себи одсјекли прсте. Пракса одсјецања прстију како би се побјегло од војне службе била је присутна међу римским војницима на тлу Италије 54 године након доношења Константиновог царског декрета. Да су овој пракси прибјегавали регрутовани римски војници на подручју Галија свједочи пети царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса.

Декрет је проглашен шест дана прије мајских календи у Тријеру³² у првој години

30 Декрет је објављен у двадесет другом поглављу Седме књиге Теодосијевог кодекса под насловом: *DE FILIIS MILITARIUM APPARITORUM ET VETERA[NORUM]*. Вид. *Cod. Theod.* VII, 22,1: „*Imp. Constantinus a. ad Octavianum. Veteranorum liberos aptos militiae, quorum quidam ut desides recusant militarium munerationem, quidam adeo ignavi sunt, ut cum dispendio corporis militiae velint necessitatem evadere, iubemus, si ad militiam inutiles resectis digitis iudicentur, curialibus sine aliqua ambiguitate muneribus atque obsequiis adgregari. Dat. XIII kal. mart. Sirmio, Acc(epta) VII id. april. Regio Constantino a. V et Licinio c. cons*”.

31 Од почетка четвртог вијека н.е. све регије Италије, и Сицилија, имале су управнике са титулом *correctores*. Према спису *Notitia Dignitatum* носиоци ове титуле имали су сенаторски ранг *vir clarissimus*. (Cf. *RE* 1645–1655.)

32 Цареви Валентинијан I и Грацијан боравили су у Тријеру током 368. г. н.е. и 369. г.н.е. како би надгледали обнову старих и изградњу нових утврђења на лијевој обали Рајне ради заштите римске територије од напада Аламана. Римски владари су од прољећа до јесени обилазили лимес на Рајни, надгледали изградњу и поправку утврђења, а на јесен би се враћали у своје резиденције. Валентинијан I и Грацијан су 26. априла 368. г.н.е. објавили

конзулата царева Валентинијана I и Валенса (26. април 368. г.н.е.). Упућен је Вивентију, префекту преторија за Галије. Судаћи по мјесту издавања и примаоцу декрета, доносилац закона био је цар Валентинијан I.

Текст закона гласи:

IDEM AA. AD VIVENTIUM P(RAE)FECTUM) P(RAETORIO)O GALLIARUM.

Si quis ad fugienda sacramenta militiae fuerit inventus truncatione digitorum damnum corporis expedisce, et ipse flammis ultricibus concremetur et dominus eius, qui non prohibet, gravi condemnatione feriatur.

DAT. VI KAL. MAI. TREVIRIS VALENTINIANO
ET VALENTE AA. CONSS.³³

ОД ИСТИХ АВГУСТА ВИБЕНТИЈУ ПРЕФЕКТУ ПРЕТОРИЈА ЗА ГАЛИЈЕ

Ако се неко обогалио тако што је одсјекао прсте да би избјегао полагање заклетве биће осуђен на смрт спаљивањем, а његов господар биће кажњен тешком казном јер га није спречио.

ПРОГЛАШЕНО ШЕСТ ДАНА ПРИЈЕ
МАЈСКИХ КАЛЕНДИ У ТРИЈЕРУ У ГОДИНИ
КОНЗУЛАТА АВГУСТА ВАЛЕНТИНИЈАНА И
ВАЛЕНСА.

још један декрет у Тријеру. Наредне године 14. маја 369. г.н.е. објавили су нови декрет у Тријеру (вид. *Cod. Theod.* XIII, 5, 12) након чега су кренули према лимесу на Рајни (вид. Амт. Марс. 28, 2; 30, 3.). Почетком јуна су већ били на западној обали Рајне код Мартијатикума, судаћи по декрету који је објављен 4. јуна 369. г.н.е., док их 19. јуна проналазимо у мјесту *Alta Ripa*, данашњем Алтрипу (*Cod. Theod.* XI, 31, 4.). У јесен 369. г.н.е. вратили су се у Тријер, о чему свједочи законска одредба објављена 14. октобра 369. г.н.е. у том граду (*Cod. Theod.* IX, 37, 2.). О Валентинијановим аламанским ратовима вид. J. Den Boeft, J. W. Drijvers, D. Den Hengst, H. C. Teitler, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus* (Leiden, 2011):117–147.

Регрути који су на подручју Галија ампутирали прсте како би избегли полагање војне заклетве били су кажњени на смрт спаљивањем (*ipse flammis ultricibus concremetur*). Ова царска уредба, за разлику од декрета из 313. г.н.е.³⁴ који је прописивао да се добровољно обогаљеним војницима додијеле обавезне јавне службе, поштрила је казну за добровољно ампутирање прстију. Пооштравање казне могло је значити неколико ствари. Слабу примјену ранијих царских уредби, масовност појаве или ванредне околности у том дијелу царства. Простор Галије и Алпа је крајем марта 365. г. н. е., био погођен инвазијом Аламана која је почела у јануару те године.³⁵ Римски порази и губици на терену праћени су масовним дезертерством војника на подручје Италије.³⁶ Постоји могућност да су ванредне околности германских инвазија довеле до увођења смртне казне за регруте који су ампутирали прсте.³⁷ Војници о којима је ријеч били су колони³⁸ судећи по томе што царска уредба помиње њихове господаре (*dominus eius*) који су, такође, били кажњени тешком казном јер регруте нису спријечили у самосакаћењу (*qui non prohibet gravi condemnatione*

34 Вид. нап. 31.

35 Den Boeft, Drijvers, Den Hengst, Teitler, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus*, Leiden, 2011, 117–147. Уп. J. Szidat, Gaul and the Roman Emperors of the fourth century, у: J. Wienand (ed.), *Contested Monarchy Integrating the Roman Empire in the fourth century AD*, (Oxford, 2015): 119–135.

36 Cod. Theod. VII, 18, 1. Превод и коментар вид. Жељка Шајин, Дезертерство римских војника у вријеме Позног царства, у: К. Марицки Гађански (ур.), Зборник радова са 14. Међународног научног скупа, Антика и савремени свет: питање истине и слободе, закона, правде и демократије код античких аутора и у познијој традицији, Друштво за античке студије Србије (Београд, 2023): 184–202.

37 Смртна казна спаљивањем јавља се у царском декрету који је прогласио цар Грацијан у Аквилеји (2–5. јул 379. године н. е.). Декрет је адресиран на Хесперија који је био префект преторија. Царском уредбом било је наређено да се надзорник имања на којем се скрива странац, било да је то особа прикладна за војну службу или је већ регрутована, осуди на смртну казну спаљивањем. Вид. Cod. Theod. VII, 18, 2: "Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius a.a. ad Hesperium praefectum praetorio. Actor eius fundi, in quo alienigena vel idoneus militiae vel ante iam traditus latuerit, ultima flammaram animadversione consumatur. hoc interim nos constituisse sufficiat, nam si parum profecerit in servos interminatio constituta in dominos peccatum deinceps emendatura decernet. Dat. VI Non. Iul. Aquileia Auxonio et Olybrio cons." Превод и коментар декрета вид. Шајин, Дезертерство римских војника, 188.

38 A. H. M. Jones, "The Roman colonate", *Past & Present* 13 (1958): 1–13; Уп. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284–602: A Social, Economic and Administrative Survey*, vol. II, (Oxford, 1964).

feriatur). Посљедњи дио наредбе сугерише да су регрути прије полагања заклетве побјегли из војних логора и ампутирање прстију практиковали на својим имањима.

Усљед недостатка људства, дезертерства и депопулације римски цареви су покушавали различитим уступцима и привилегијама да привуку што већи број римских грађана у војску.³⁹ Управо о томе говоре шести и седми царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса. Шеста одредба упућена је Модесту, префекту преторија, и проглашена је четрнаест дана уочи октобарских календи у Хијерополису у години трећег конзулата августа Валентинијана I и Валенса (18. септембар 370. г. н.е.). Доносилац декрета био је цар Валенс, судећи по мјесту издавања.

Текст закона гласи:

IDEM AA. AD MODESTUM P(RAE)FECTUM P(RAETORI)O.

Si oblatu iunior fuerit, qui censibus tenetur insertus, ex eo tempore, quo militiae sacramenta susceperit, proprii census caput excuset ac, si quinquennii tempus fida obsequii devotione compleverit, uxorem quoque capitationem merito laborum praestet immunem, ea scilicet servanda ratione, ut, quam sibi uxorem copulaverat affectu et in priore lare derelictam memorarit, inprobata census sarcinam sustineat. Nullus vero tironem vagum aut veteranum possit offerre, cum ad spontaneam singuli militiam propositae immunitatis commodis invitentur. Circa eos enim legis iubemus valere beneficium, qui indigenas atque ipsius provinciae finibus innutritos vel adfixos censibus vel ad crescentibus suis obtulerint iuniores; neque enim convenit [il]lum immunitate gaudere, qui vana oblatione vagi atque fugitivi vel veterani filii statum futurae conventionis invisit. Quod hactenus decernimus custodiri, ut oblatu[s] numerus ex ad crescentibus primitus reparetur ac, si comp[en]satio non potuerit convenire neque ex minoribus modus, qui

oblatus fuerit, quiverit reparari, ita demum de publicis fascibus hi, qui ex superfluo veniunt, eximantur.

[DAT.] XIII KAL. OCT. HIEROPOLI
VALENTINIANO ET VALENTE III AA.
CONSS.⁴⁰

ОД ИСТИХ АВГУСТА МОДЕСТУ ПРЕФЕКТУ ПРЕТОРИЈА

Ако буде понуђен млађи мушкарац који је уписан на листу пореских обвезника, биће ослобођен плаћања пореза од тренутка када положи војну заклетву; ако вјерном оданошћу заврши петогодишњи период службе, ослободиће од плаћања пореза и супругу својом заслугом. Ипак, ово правило мора се поштовати: од плаћања пореза биће ослобођена жена коју је из наклоности оженио и за коју свједочи да ју је оставио у свом дому, жена из нелегалног брака (i.e. *inprobata*⁴¹) и даље ће сносити терет пореских обавеза. Нико, заиста, не може да понуди дезертера луталицу или сина ветерана, пошто се регрути позивају на добровољно служење добијајући заузврат имунитет. Зато Ми наређујемо да привилегије овог закона буду на снази само у случају када појединци за регруте понуде старосједиоце, или особе одгајане унутар граница провинције, или оне стављене

40 *Cod. Theod.* VII, 13, 6. Уп. *Cod. Iust.* XII, 43, 1: “*Imperatores Valentinianus et Valens Augusti Modesto praefectum praetorio. Nullus tiro vagus aut veteranus aut censibus obnoxius ad militiam accedat. Dat. XIII Kal. Oct. Hieropoli Valentiniano et Valente III AA. cons.*”

41 Римско право препознавало је само двије врсте брака: *Ex jure civili* тј. *matrimonium justum* (Gaius I, 76; Dig. I, 5, 24.) и *Ex jure gentium* тј. *matrimonium injustum (non legitimum)* који је био склопљен између особа које нису имале *ius conubii*. У другом случају, дјеца су преузимала статус мајке која никада није имала статус супруге тј. *uxor*. Када је ријеч о браку римских грађана са особама нижег статуса, попут робова и ослобођеника, он није био законски санкционисан већ је посматран не само као преступ (*stuprum*) већ и као неприродна заједница јер се у њој не остварују основна начела римског брака у коме је супруга (*individua vitae consuetudo, consortium omnis vitae, divini atque humani juris communicatio*). Отуда такав брак није био легалан тј. „супруга и дјеца“ из таквог брака задржавала су и даље свој робовски статус и нису могли полагати право на имовину римског грађанина.

на списак пореских обвезника, или своје млађе чланове. Јер не доликује да ужива имунитет онај који је презрео будућу тужбу узалудном понудом за регрута дезертера луталицу или сина ветерана. Оно што смо одлучили нека се спроводи тако да се квота понуђених регрута попуни прије свега од прекобројних; ако овај износ не може да задовољи потребе, и ако се понуђена квота не може попунити млађим особама, онда треба узети оне са јавних пореских спискова (i.e. колони) који су вишак.

ПРОГЛАШЕНО ЧЕТРНАЕСТ ДАНА
ПРИЈЕ ОКТОБАРСКИХ КАЛЕНДИ У
ХИЈЕРОПОЛИСУ У ГОДИНИ ТРЕЂЕГ
КОНЗУЛАТА АВГУСТА ВАЛЕНТИНИЈАНА И
ВАЛЕНСА

Цар Валенс је прогласио декрет у Хијерополису, смјештеном 30 км од Еуфрата, гдје се налазио његов главни штаб током перзијске војне кампање (370–377.г.н.е.).⁴² У намјери да привуче добровољце у римску војску цар је нудио прилику млађим мушкарцима стављеним на пореске спискове (*censibus insertus*) да се ослободе пореског терета одмах након полагања војне заклетве.⁴³ Ако су били у легалном браку, ослободили би плаћања пореза и супругу након петогодишње војне службе. У овом случају, порез о којем говори царски декрет (*caput/capitatio*)⁴⁴ односио се на цјелокупан порез који су такве особе морале да плаћају. Ослобођење од плаћања пореза (*immunitas*) могли су да добију само они мушкарци који нису морали да буду регрутовани већ су се пријављивали као добровољци. У ову групу нису спадали дезертери који су лутали по удаљеним провинцијама (*vagus*) и синови ветерана (*veteranus*). Злоупотребе које су се дешавале

42 Amm. Marc. XXVII, 12, 9.

43 Peter Garnsey, „Legal privilege in the Roman Empire“, *Past & Present* 41 (1968): 3–24.

44 Angelo Segrè, *Studies in Byzantine Economy: Iugatio and Capitatio*, Cambridge University Press (Cambridge, 1945): 101–127.; A. H. M. Jones, „Capitatio and Iugatio“, *JRS* 47, no.1/2 (1957): 88–94.

на терену јасно су наведене у декрету. Појединци су нудили држави за регруте дезертере или синове ветерана, очекујући заузврат да буду ослобођени од обавезе плаћања пореза. Масовност ове појаве захтјевала је реакцију од стране државе. Како би се спријечиле злоупотребе, царска уредба сугерише да се тек када се не може попунити тражена квота регрута узимају мушкарци са јавних пореских спискова.⁴⁵

Седму одредбу закона тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса прогласили су Валентинијан I, Валенс и Грацијан. Упућена је Модесту, префекту преторија за Исток, четири дана прије јунских нона у Антиохији у години трећег конзулата августа Грацијана и првог конзулата сенатора (*vir clarissimus*) Еквитија (2. јун 375. г.н.е.) Судаћи по мјесту издавања доносилац царске уредбе био је цар Валенс.

Текст закона гласи:

**IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS
ET GRATIANUS AAA. AD MODESTUM
P(RAEFECTUM) P(RAETORIO).**

Tironum praebitio in patrimoniorum viribus [po]tius quam in personarum muneribus conlocetur, ut proto.. munus, quod provinciarum interna depascitur, ab imis, [ut] dicitur, radicibus eruatur. Nam inter reliqua vitia haec duo vel maxime intolerabilia iudicamus, quod aurum saepe pro corporibus immane deposcitur atque advenarum coemptio iuniorum insolentius quam convenit aestimatur. Contra haec sane reperta est et facilitas et commoditas exigendi, cum neque excusari quisquam poterit, ut ante privilegio consueta fuerat hominis vindicatio, nec ullus, qui relevandus fuerit, perpetuae ingravationi addici. Illud etiam similiter definitum est, ut ii tantum a consortibus segregentur, quorum iugatio ita magna est, ut accipere non possit adiunctum, cum pro suo numero in exhibendo tirone solus ipse respondeat. Inter quos vero possessionis exiguae

necessitas coniunctionem postulat, functionis annorum et praebitionis vicissitudo servetur, quippe ut senatores ceterique, qui primo anno et suo et consortis nomine tironem dederint, insequenti vice habeantur immunes illique in praebitione succedant, a quorum conventionione fuerit ante cessatum. Quem ordinem, cum corpora postulantur, conveniet custodiri. Sin vero aurum fuerit pro tironibus inferendum, unumquemque pro modo capitationis suae debitum redhibere oportet. Ne aliquid dubium relinquatur, et solidorum numerum, qui temonario inferendus est, designamus, ut, sive senator honoratus principalis decurio vel plebeius tironem suo ac sociorum nomine ex agro ac domo propria oblaturus est, ita se a coniunctis accepturum solidos noverit, ut integri pretii modus in triginta tantummodo et sex solidis colligatur, ut deducta portione, quae parti ipsius competit, reliquum consequatur, sex tironi gratia vestis ac sumptuum praebiturus. Ipsorum etiam, qui militaturi sunt, privilegiis accedentibus facilius devotio provocatur, videlicet et universi, qui militaria sacramenta susceperint, eo anno, quo fuerint numeris adgregati, si tamen in suscepto labore permanserint, immunes propriis capitibus mox futuri sint. Completis vero quinque annorum stipendiis qui comitatensibus numeris fuerit sociatus, patris quoque et matris nec non et uxoris suae capitationem meritis suffragantibus excusabit. Ii vero, qui in ripa per cuneos auxiliaque fuerint constituti, cum proprio capite uxorem suam tantum post quinque annos, ut dictum est, praestent immunem, si tamen eos censibus constiterit adtineri. Et quia publica utilitas quoque cogitanda est, ne sub hac indulgentia insertae capitationis numerus minuatur, ex incensitis adque ad crescentibus in eorum locum, qui defensi militia fuerint, alios praecipimus subrogari.

DAT. IIII NON. IUN. ANTIOCHIAE POST
CONSULATUM GRATIANI A. III ET EQUITII
VIRI CLARISSIMI.⁴⁶

ИМПЕРАТОРИ ВАЛЕНТИНИЈАН, ВАЛЕНС И ГРАЦИЈАН АВГУСТИ МОДЕСТУ ПРЕФЕКТУ ПРЕТОРИЈА

Сакупљање регрута биће стављено у надлежност патримонија, а не у надлежност јавних служби појединаца, тако да служба за обезбјеђивање регрута (i.e. *prototypia*) која исцрпљује провинције буде сасјечена у коријену, као што се каже. Међу другим пороцима ова два сматрамо посебно неподношљивим, велике количине злата се често захтјевају умјесто регрута и куповна цијена странаца (i.e. *advenae*) за регруте процијењена је неупоредиво више него што је примјерено. Против таквих пракси осмислили смо лак и прикладан метод опоравка по коме нико не може да буде изузет, као што су раније мушкарци по обичају били ослобођени посебном привилегијом, и ниједна особа која треба да буде ослобођена не може бити трајно оптерећена. Исто тако, одређујемо да ће бити одвојен од својих пореских сарадника само онај чија је опорезована имовина такве величине да он сам може давати регрута. Али, међу пореским обвезницима који су принуђени да се удружују због малих посједа, смјењивање година дужности давања регрута ће се посматрати на начин да ће сенатори, и други, који обезбједе регрута прве године у своје име и име свог пореског сарадника бити изузети у сљедећој рунди, а у давању регрута наслиједиће их они сарадници који то нису чинили у претходном периоду. Овај поступак ће се поштовати када се захтјевају регрути, али када се умјесто регрута даје злато, свака особа ће платити износ сразмјеран његовом порезу. Тако да нема сумње, одређујемо износ солида који се требају исплатити даваоцу регрута (i.e. *temonario*). Дакле, ако сенатор, достојанственик, првак декуриона, декурион или плебејац обезбједи регрута са своје земље и из своје куће, у своје име и у име својих пореских партнера, треба да зна да ће добити солиде од својих ортака и да

ће износ цјелокупне цијене износити тридесет шест солида. Када се овај износ умањи за његов удио, он ће примити остатак, али ће регруту обезбједити шест солида за одјећу и трошкове. Пошто увећане привилегије подстичу лојалност оних који ће служити војску, сви они који положи војну заклетву биће одмах ослобођени пореза почевши од године у којој су били придружени својим војним јединицама, под условом да остану непоколебљиви у задатку који су преузели. Када наврше петогодишњи рок службе, ослободиће од плаћања пореза своје очеве, мајке и супруге, на основу свог служења, ако су служили у мобилним јединицама (i.e. *comitatenses numeri*). Ако су били стационирани у аугзилијарним јединицама, у коњици или на обали, они ће, као што смо рекли, ослободити од пореза само своје жене, заједно са сопственим порезом, ако се докаже да су уписани на листу пореских обвезника. Будући да се мора узети у обзир јавно благостање, да се овим попуштањем не би умањили порески приходи, Ми наређујемо да они који су заштићени од пореза војном службом буду замијењени другима који нису наведени у пореском регистру или од оних тек у пунољетству.

ПРОГЛАШЕНО ЧЕТИРИ ДАНА ПРИЈЕ ЈУНСКИХ НОНА У АНТИОХИЈИ У ГОДИНИ НАКОН ТРЕЋЕГ КОНЗУЛАТА АВГУСТА ГРАЦИЈАНА И КОНЗУЛАТА НАЈОТМЕНИЈЕГ ЕКВИТИЈА.

Седми царски декрет тринаестог поглавља седме књиге Теодосијевог кодекса је најобимнији декрет који у великој мјери освјетљава војну реформу цара Валенса. Према овом декрету, римска држава је од земљопосједника захтјевала да обезбједе регруте или да дају златан новац (*solidi*).⁴⁷ Особа која

47

Златни новац (солид) наплаћивали су службеници патримонија, а након наплате преносили су га римски војници. Новац је трошен у римским војним логорима на опремање регрута (одјећа, оружје, храна) и за друге војне потребе. Вид. Zuckerman, *Two reforms of the 370's*, 79–109. Уп. Jones, *The Later Roman Empire*, 615.

је обезбјеђивала регрута у декрету је означена као *temonarius*. Најважнија новина Валенсовог декрета из 375. г.н.е. јесте редовна годишња регрутација и наметање обавезе регрутовања сенаторским имањима. Ова мјера је иницирана у источном дијелу царства, а касније се примјењивала и у западним провинцијама.⁴⁸ У претходном периоду, грађани Константинопоља без обзира на њихово поријекло, и царски званичници (*palatini*), били су ослобођени давања регрута *extraordinariis et temonariis oneribus liberati* у срединама свог поријекла.⁴⁹ Малобројност сенатора у источном дијелу царства могла је оправдати овакву одлуку. Међутим, број сенатора временом се знатно повећао. Темистије наводи податак да је број сенатора у периоду од 357–361. г.н.е. порастао са три стотине на двије хиљаде чланова.⁵⁰ Давање привилегија сенаторима и радикално умањење броја оних који су давали регруте били су главни узроци Валенсове реформе. Цар Валенс је декретом из 375. г.н.е. укинуо све раније привилегије (*neque excusari quisquam poterit, ut ante privilegio consueta fuerat hominis vindicatio...*) а сенаторе, декурионе и плебејце обавезао је да дају регруте. Они који нису давали регруте плаћали су у новцу, али тако да је цјелокупан износ износио тридесет шест солида. На самом почетку декрета законодавац јасно каже да се због злоупотреба (*vitia*) припадника локалних курија тј. декуриона њима одузима право да сакупљају замјенске новце за регруте (*prototypia munus*).⁵¹ Ова дужност преиначена је у надлежност

- 48 Ову одлуку је у западним провинцијама по први пут примјенио Флавије Стилихон 397. г.н.е. када је регрутовао војску за гушење побуне афричког краља Гилдона. Те године Стилихон је прогласио три царска декрета у којима се наређује регрутација нових трупа како би се ојачала римска војска. Регрутација се спроводила свуда, чак и на царским имањима. Сенаторима је дат избор, или да обезбједе регруте или да плате 25 солида по војнику, плус трошкови за опрему и храну. Вид. *Cod. Theod.* VII, 13, 12–14. Уп. *PLRE* II, 900–902; 1025. О протестима сенатора свједоче и четири писма Квинта Аурелија Симаха, савременика ових дешавања (Вид. *Ep.* VI, LIV, 397; VI, LVIII, 2, 398).
- 49 *Cod. Theod.* XI, 16, 6; VI, 35, 3. Уп. *Cod. Iust.* XII, 1,4:“ *...tam a temonarius oneribus conferendis quam a ceteris praestationibus, quas iudices describunt, nec non ab omnibus sordidis extraordinariisque et villioribus muneribus.*“
- 50 Temistius, *Or.* XXXIV, 13.
- 51 О природи обавезе *prototypia munus* читамо у царском декрету цара Јулијана из 362. г.н.е. проглашеном у Константинопољу. Вид. *Cod. Theod.* XI, 23, 2:“ *Prototypias et exactiones in*

патримонија тј. сада су сенатори, прваци декуриона, декуриони и плебејци били обавезни да дају регруте или златан новац на годишњем нивоу. Онима који су имали мање посjede било је допуштено да се удружују у партнерства (*consortia*) како би лакше извршили своју обавезу. Како се временом не би јавиле злоупотребе међу партнерима унутар конзорцијума овим декретом су јасно дефинисана њихова права и дужности приликом давања регрута и расподјеле новца. Ако је *temonarius*, дао регрута, а његов цензус (порез) је износио само 1/6 од процијењене вриједности од тридесет шест солида, остали чланови конзорцијума су морали да му компензују 5/6 од тог износа. Шест солида је морао да даје регруту, а преостала 24 солида је припадало њему. Током наредне регрутације био је ослобођен од обавезе давања регрута, а његови партнери су морали да преузму на себе ту дужност. Фиксирање износа процијењене вриједности за регрута на тридесет шест солида требало је да онемогући било какву изнуду, што је у ранијем периоду била честа појава. Декрет је, такође, проширио привилегије за регруте добровољце који су долазили са имања тако што је након истека петогодишњег служења војске у легијама регрут ослобађао од плаћања пореза своје родитеље, а не само себе и супругу, као што је то раније био случај.⁵² Ова привилегија односила се само на оне регруте који су служили у мобилним јединицама римске војске (*comitatenses numeri*).

Закључак

Најважнији извор за регрутацију римских војника у вријеме Позног царства јесте тринаесто поглавље седме књиге Теодосијевог кодекса под називом „*De tironibus*“ (О регрутима). У периоду између 353. г.н.е. и 375. г.н.е. проглашено је укупно седам царских декрета који су уређивали различите аспекте регрутације римских војника. Најстарији царски декрет тринаестог

capitatione plebeia curialium munera et quidem inferiora esse minime dubitatur, atque ideo a senatoribus easdem domibus submoveri oportet.“

поглавља проглашен је 353. г.н.е. у вријеме владавине Констанција II. На основу његовог садржаја видимо да су припадници локалних градских курија бјежали од декурионског статуса тако што су ступали у редове римске војске. Исто тако, припадници римске војске бјежали су међу декурионе како би избјегли војну службу. У намјери да сузбије овакве покушаје Констанције II одредио је јасне процедуре за испитивање поријекла регрута прије ступања на дужност.

Вријеме владавине царева Валентинијана I и Валенса обиљежило је доношење шест царских декрета у периоду 367. г.н.е.–375. г.н.е. који су се односили на регрутацију. Цар Валентинијан I покушавао је да задржи римске војне стандарде када су у питању висина, годиште, поријекло и статус регрута. Он је морао, такође, да пронађе адекватан одговор државе на све присутнију праксу добровољног ампутирања прстију коју су практиковали регрути на подручју Галије и Италије у намјери да избјегну војну службу. Ипак, најзначајније царске декрете овог раздобља прогласио је цар Валенс током готских и перзијских ратова. Он је својим уредбама спровео истинску војну реформу која је по први пут подразумијевала годишњу регрутацију. Ова регрутација обухватила је све категорије становништва, укључујући и сенаторе који су до тог тренутка имали имунитет. Валенсовим декретима одређено је свим друштвеним групама да обезбједе регруте или да дају новац (*solidi*) који се трошио на опремање регрута. Онима који су имали мање посједе било је допуштено да се удружују у партнерства (*consortia*) како би лакше извршили своју обавезу. Због опасности од потенцијалних злоупотреба партнера унутар конзорцијума царским декретом су јасно дефинисана права и дужности сваког од партнера приликом давања регрута и расподјеле новца. Како би привукао што више добровољаца у римску војску, цар Валенс је наредио да они регрути који су долазили са имања након полагања заклетве буду ослобођени цјелокупног пореза. Војници који су служили у мобилним трупама након истека петогодишњег периода служења војске ослободили би од плаћања пореза своје супруге и родитеље. Упркос спољним инвазијама и економској кризи, чини се, да је цар Валенс бар привремено својим реформама успио да

ријеши проблем недостатка људства и новца. Нови систем регрутације био је праведан једнако колико и флексибилан. Валенсову реформу, по први пут, у западним провинцијама примјенио је Флавије Стилихон два-наест година касније. Стилихон је примјењујући Валенсов метод регрутације у значајној мјери успорио крах римске војске на тлу Италије.

Извори:

Mommsen, Theodor, Paul Martin Meyer, eds. *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, 2 vols. Berlin, 1954.

Литература:

Шајин, Жељка, Гордан Маричић, Положај и статус декуриона у време Позног царства, у: К. Марицки Гађански (ур.), Зборник радова са 13. међународног научног скупа: Антика и савремени свет: Епистемиолошки значај древних знања античких аутора и у познијој традицији, Друштво за античке студије Србије, (Београд, 2021): 301–323.

Шајин, Жељка, Римска рудничка легислатива Позног царства, *Старинар* 65 (2015):91–105.

Шајин, Жељка, Дезертерство римских војника у вријеме Позног царства, у: К. Марицки Гађански (ур.), Зборник радова са 14. Међународног научног скупа, Антика и савремени свет: питање истине и слободе, закона, правде и демократије код античких аутора и у познијој традицији, Друштво за античке студије Србије (Београд, 2023): 184–202.

Abbott, Frenk Frost, Allan Chester Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton University Press, 1926.

Arnold, William Thomas, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great*, London, 1879.

Chastagnol, André, *L'évolution politique, sociale et économique du monde romain de Dioclétien à Julien. La mise en place du régime du Bas-Empire (284-363)*, Paris, 1982.

Carrié, Jean-Michel, "Developments in provincial and local administration", у: *Cambridge Ancient History XII*, Cambridge, 2005, 269–312.

Crawford, Michael, War and finance, *Journal of Roman Studies* 54, (1964):29–32.

Crawford, Peter, *Constantius II. Usurpers, Eunuchs and the Antichrist*, Pen & Sword Books Barnsley, 2016.

Curchin, Leonard, „The end of local magistrates in the Roman Empire“, *Gerión*, vol. 32 (2014): 271–287.

- Barnwell, Paul, Emperor, *Prefects and Kings: The Roman West, 395–565*, The University of Carolina Press, 1992.
- Boeft, Jan den, Jan Willem Drijvers, Daniël Den Hengst, Hans Teitler, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus*, Leiden, 2011.
- Brunt, Peter, Conscription and Volunteering in the Roman Imperial Army, *Acta Classica israelica* 1, (1974): 90–115.
- Garnsey, Peter, Legal privilege in the Roman Empire, *Past & Present* 41, (1968): 3–24.
- Jones, Arnold Hugh Martin, Capitatio and Iugatio, *Journal of Roman Studies* 47, no.1/2, (1957): 88–94.
- Jones, Arnold Hugh Martin, The Roman colonate, *Past & Present* 13, (1958): 1–13.
- Jones, Arnold Hugh Martin, *The Later Roman Empire 284–602: A Social, Economic and Administrative Survey*, vol. II, Oxford, 1964.
- Karlowa, Otto, *Römische Rechtsgeschichte* I, Leipzig, 1885.
- Kienast Dietmar, Eck Werner, Heil Matthäus, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2017.
- Mitchell, Stephen, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*, I, Clarendon Press, Oxford, 1993.
- Heather, Peter, *The Fall of the Roman Empire: A new history of Rome and the Barbarians*, Oxford, 2006.
- Oliver, James, *The Ruling Power. A study of the Roman Empire in the second century after Christ through the Roman oration of Aelius Aristides*, The American Philosophical society, Philadelphia, 1953.
- Rostovtseff, Michael, „SYNTELEIA TIRONON“, *Journal of Roman Studies* 8, (1918):26–33.
- Rostovtzeff, Michael, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford University Press, Oxford, 1926.
- Segrè, Angelo, „Studies in Byzantine Economy: Iugatio and Capitatio“, *Traditio* 3, (1945):101–127.
- Szidat, Joachim, Gaul and the Roman Emperors of the fourth century, *Contested Monarchy Integrating the Roman Empire in the fourth century AD*, (Oxford, 2015): 119–135.
- Zuckerman, Constantine, „Two reforms of the 370`s: recruiting soldiers and senators in the divided Empire“, *Revue des études byzantines* 56, (1998): 79–139.

The recruitment of Roman soldiers in the Theodosian Code

Željka Šajin

Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

SUMMARY: This paper examines the recruitment of Roman soldiers during the Late Empire, based on the thirteenth chapter (*De tironibus*) of the seventh book of the Theodosian Code. The main emphasis is placed on seven imperial decrees, issued by the emperors Constantius II, Valentinian I, Valens, and Gratian between 353 and 375 AD. The main problem of the Roman army during the Late Empire was the lack of manpower and the rising issues related to military conscription. Emperor Valentinian I took measures to prevent the deliberate self-mutilation of fingers as a means of evading military service, while Valens, in the East, was forced to implement military reforms to increase the number of recruits.

KEYWORDS: Roman army, recruitment, *capitatio-iugatio*, recruits, Theodosian Code.